

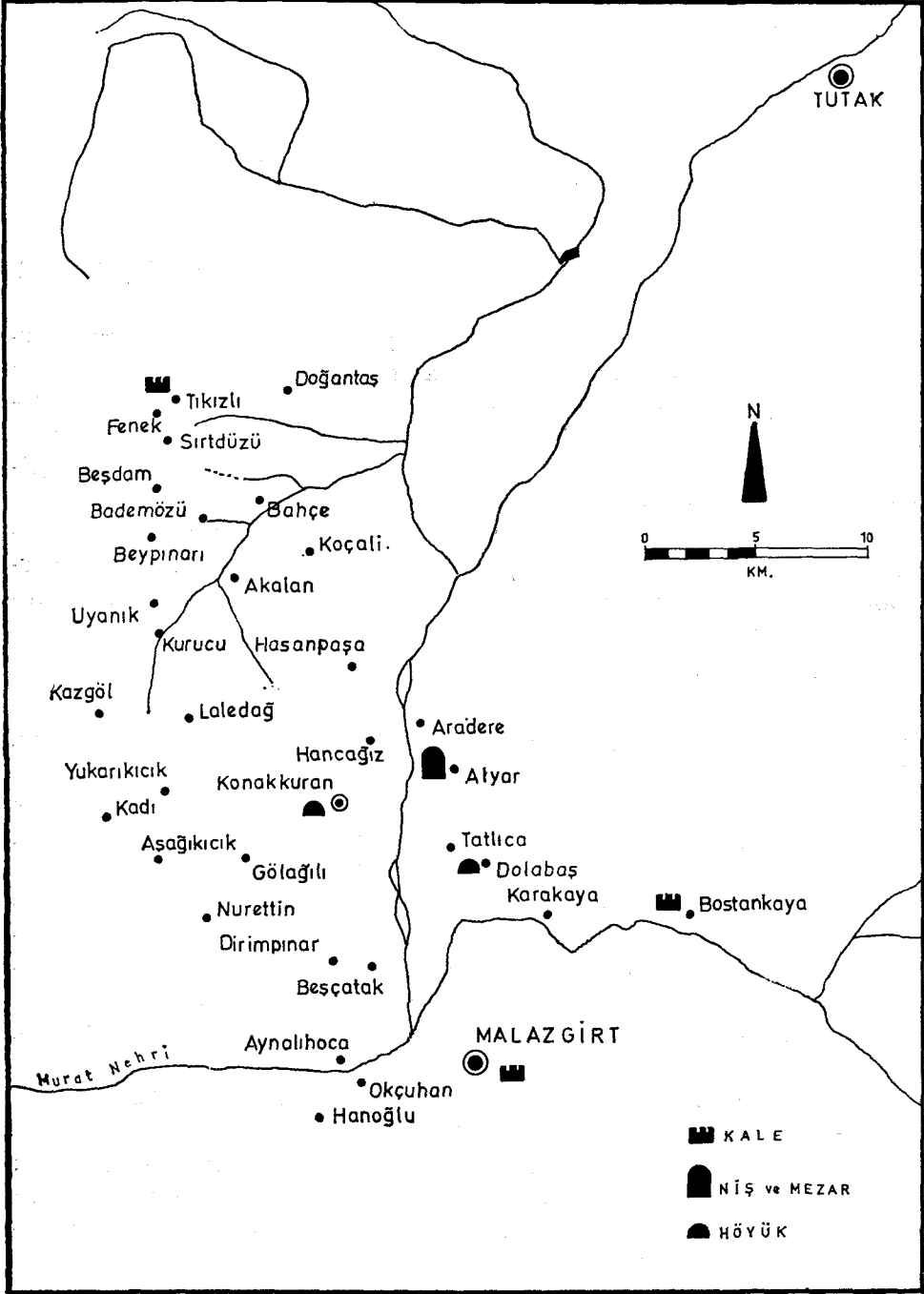
MALAZGİRT — TIKIZLI KALESİ

Nurettin KOÇHAN(*)

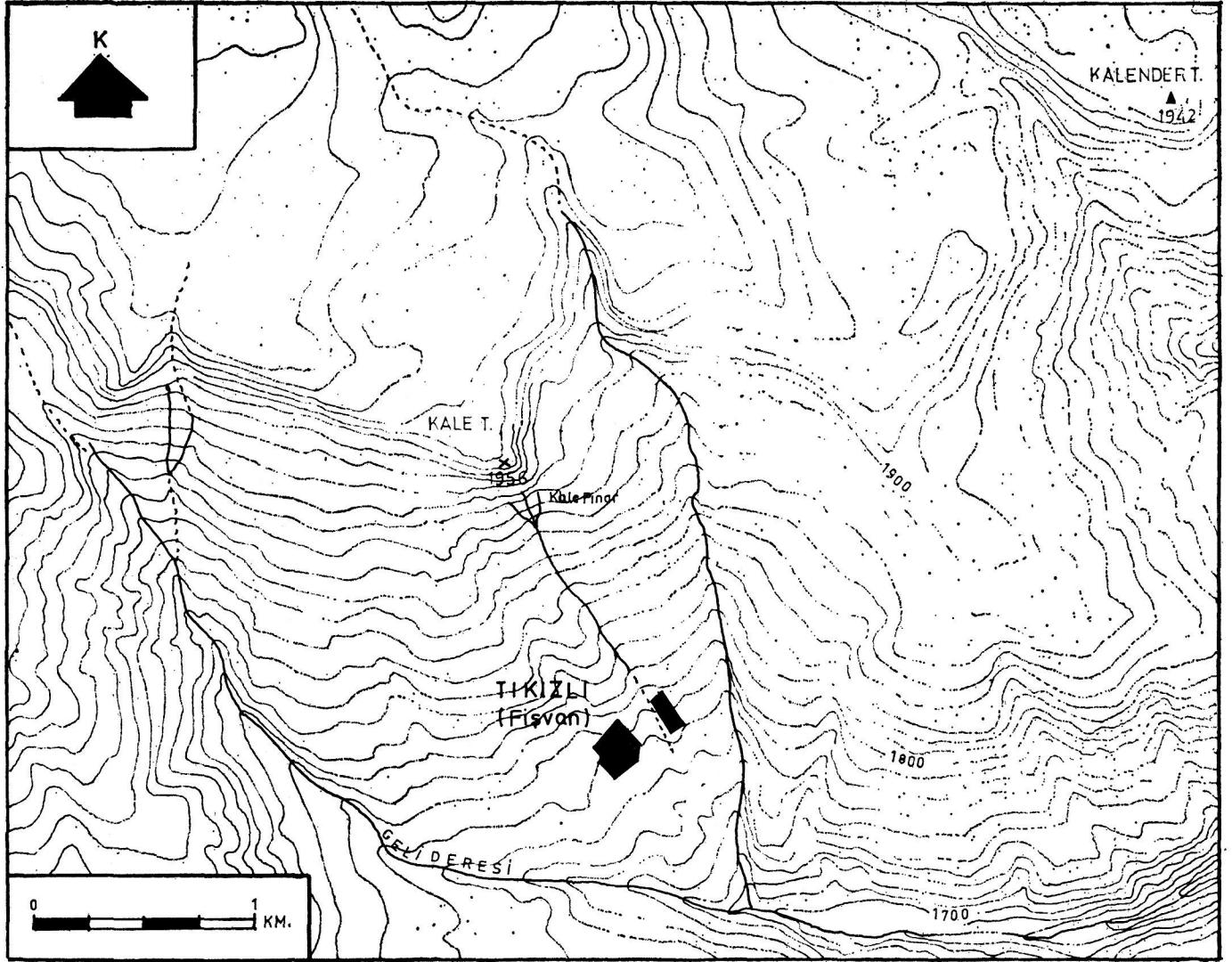
Doğu Anadolu'da son yıllarda birçok araştırma ve kazıya karşın¹, bunların sınırlı bir alanı kapsadığı ve özellikle de Van İli ve çevresinde yoğunlaştırıldıkları dikkati çekmektedir. Bunun yanısıra çok kısıtlı da olsa Ağrı² ve Erzurum³ çevresinde bazı yüzey araştırmaları ile Elazığ Bölgesi'nde de kurtarma kazıları⁴ gerçekleştirilmiştir. Muş ve özellikle Malazgirt İlçesi'nde ise bugüne değin kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır diyebiliriz⁵. Bu nedenle aşağıda ayrıntılı olarak tanıtmaya çalışacağımız Kale, yörede antik yerleşimin yoğunluğunu ve yeni araştırmaların sürdürülmesinin gerekliliğinin ortaya koyması açısından büyük önem taşımaktadır.

(*) Dr. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Görevlisi.

- 1- Bu bölge ile ilgili toplu bibliyografya için bkz. W.Kleiss -Hauptmann, Topographische Karte von Urartu. AMI ErgBand 3, 1976; son yıllarda bölgede gerçekleştirilen önemli araştırmalardan bazıları ile ilgili yayınlar ise şöyle sıralanabilir; V. Sevin, Anadolu Araş. IV-V 1976-1977, 277-233; M.T. Tarhan-V. Sevin, Anadolu Araş. IV-V 1976-1977, 273-345, 347-365; A. Çilingiroğlu, ArkSanDer II 1983, 28-37; ay., AnatSt 34, 1984, 129-139; ay., I. Araş-SonTop (1983) 25-29; ay., VII. KazıSonTop (1985)151-162; ay., VIII. Kazı-SonTop I (1986) 81-94; O. Belli, I. AraşSonTop (1983) 31-39; ay., III. Araş-SonTop (1985) 365-378; V. Sevin, III. AraşSonTop (1985) 287-295.
- 2- N. Koçhan-C. Başaran, A.Ü. Fen-Ede. Fak. Araştırma Dergisi 14.1, 1986, 235-254.
- 3- A.A. Çilingiroğlu, AnadoluAraş VIII 1980, 191 vd.; F. Işık, Belleten 200, 1987, 497-533; ay., AnatSt 37, 1987. 163-178.
- 4- O.D.T.Ü. Keban Projesi Yayınları serisinden: 1968 Yaz Çalışmaları (1970); Keban Projesi 1969 Çalışmaları (1971); Keban Projesi 1970 Çalışmaları (1972); Keban Projesi 1971 Çalışmaları (1974); Keban Projesi 1972 Çalışmaları (1976); Keban Projesi 1973 Çalışmaları (1979).
- 5- Daha önceleri yapılan yüzey araştırmalarını saymazsak, bu bölgede yapılan tek ciddi araştırma Kayalıdere kazısıdır; C.A. Burney, AnatSt 16, 1966, 55-111.

Şek. 1- Tıkızlı ve çevresi

MALAZGIRT-TIKIZLI KALESİ

Şek. 2- Tıkızlı, topoğrafik harita

Kale, Malazgirt İlçesi'ne yaklaşık 50 km. lik stabilize bir yolla bağlanan Tıkızlı (eski Fişvan) Köyü'nün (Şek. 1) 1 km. kuzeybatısında yer alır (Şek. 2). Dağın ovaya doğru uzanan burun kısmına, «Kale Tepe» mevkiine kurulmuş olan Kale⁶ (Şek. 2, Res. 1), ovaya egemen bir konumdadır. Kuzeybatısı dışında, tepenin üç yönü dik bir eğimle bitmektedir (Res. 2).

Tepenin ova ile birleştiği güney burun kısmında üç, kuzey ve kuzeybatı yönlerinde ise iki sıra halinde günümüze ulaşan duvar kalıntılarında; güneyde alt alta üç sıra oluşturan mimari kalıntıların en dışta bulunan ikisi sur duvarı, içteki ise -büyük bir ihtimalle- teras duvarına ait temel kalıntıları olmalıdır. Ancak, teras duvarı yapmaya gerek olmayan kuzey ve kuzeybatıdakileri sur duvarı olarak kabul edebiliriz. Kancıklı ve Yukarı Anzaf'da⁷ buna benzer biçimde alt alta yapılmış sur duvarlarının olması, Tıkızlı'da da çift sur duvarı yönteminin uygulandığını söylememiz için yeterlidir sanırım.

Kalıntıların bugünkü durumuna göre Kale'nin merkezi kısmı yaklaşık 25-30×30-35 m. lik bir alanı çevrelemektedir. İç kale'nin 4 m. genişliğindeki kuzeydoğu (Res. 3) ve kuzey (Res. 4;5) sur duvarlarının⁸ yer yer 1,5-2 m. yüksekliğe kadar korunabilmişliğine karşın, dış sur duvarları bazı kısımlarda salt birkaç taş sırası halinde günümüze gelebilmiştir (Res. 6; 7). Bu kalıntılara göre de sur duvarları kalenin güneyinde 15-17 m., kuzeyinde ise 16-18 m. aralıklarla arka arkaya yapılmıştır. Kalıntıların korunamaması nedeniyle, doğu ve batı yönlerdeki sur duvarları hakkında herhangi bir şey söyleyebilecek durumda değiliz.

6- Tıkızlı Kalesi, ilk olarak Malazgirt Kaymakamlığı'nın daveti, A.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'nın görevlendirmesi üzerine ilçe çevresinde 7-12.9.1985 tarihleri arasında Yrd. Doç. Dr. A. Uluçam ile birlikte gerçekleştirilen incelemeler sırasında tesbit edilmiştir. Bu kalenin yanısıra Dolabaş ve Konakkuran Köyleri'nde de Doğu Anadolu Arkeolojisi için önemli sonuçlar verebilecek birer höyük yer almaktadır. İncelemeler sırasında bizleri destekleyen Malazgirt Belediye Başkanı Sayın Harbi Gökçe'ye burada teşekkürü borç biliriz.

7- C.A. Burney-G.R. Lawson, AnatSt 16, 1960, 179, 189, 191; A. Çilingiroğlu, Urartu Krallığı'nın erken döneminde çift sur duvarının kullanıldığını belirtir. ArkSanDer 1983, 37.

8- Yukarı Anzaf Kalesi sur duvarları da 4 m. kalınlığındadır, bkz. C.A. Burney, AnatSt 7, 1957, 44.

İç sur duvarının kuzeyinde yarım yuvarlak bir çıkıntıya⁹ (Res. 8), kuzey dış-sur duvarında ise dikdörtgen bir kule'ye(?)¹⁰ (Res. 9) ait olabilecek kalıntılar yer almaktadır; dikdörtgen mimari kalıntının köşe taşları, sur duvarına oranla daha özenli bir işçilik göstermektedir.

Sur duvarları genel olarak 50×100 cm. ölçülerinde yontulmamış iri blok taşlarla örülmüştür. Bu taşların sağlamlaştırılması amacıyla da aralarda daha küçük taşlar kullanılmıştır. Yine de taşlar arasında bazı boşlukların varlığı gözlenir ve iki yüzü düzgün örülen duvarların arasının moloz taşlarla doldurulduğu anlaşılır.

Tıkızlı Kalesi'nin sur duvarlarında izlediğimiz, A. Çilingiroğlu tarafından «Kiklopik Yöntem¹¹» olarak adlandırılan benzer duvar örgüsünü Aşağı Anzaf¹², Yukarı Anzaf¹³, Zivistan¹⁴, Boztepe/Seyran-kale¹⁵, Umudum Tepe¹⁶ ile Kefir Kale'de¹⁷ görmekteyiz. Bu kaleler'de de sur duvarları Tıkızlı'da olduğu gibi iri blok taşlar arasına daha küçüklerinin konmasıyla yükseltilmişlerdir. Yazıtları nedeniyle İşpuni dönemine (İ.Ö. 830-810) tarihlenen Zivistan¹⁸ ile Menua'nın egemenliğinde (İ.Ö. 810-786) yapıldığı kabul edilen Yukarı Anzaf¹⁹

-
- 9- Bunun benzeri Muradiye ve Delibaş Kaleleri'nin sur duvarları üzerinde de görüyoruz; C.A. Burney-G.R.J. Lawson, AnatSt 10, 1960, 183, 185.
- 10- İri blok taşların kullanıldığı Aşağı Anzaf Kalesi'nde kule ya da bastion olmamakla birlikte, aynı yöntemle inşa edilmiş olan Zivistan'da ise-bir istisna da olsa-sur duvarı üzerinde dışa taşan kısımlar izlenmektedir; A. Çilingiroğlu, ArkS anDer II 1983, 30 Res. 3.
- 11- A. Çilingiroğlu, AnadoluAraş VIII 1980, 192 ve Dn. 1
- 12- C.A. Burney, AnatSt 7, 1957, 40, 45 Lev. IVa; C.A. Burney-G.R.J. Lawson, AnatSt 10, 1960, 181; A. Çilingiroğlu, ArkSanDer II 1983, 28 Lev. 26.
- 13- C.A. Burney, AnatSt 7. 1957, 44 Lev. IVb; A. Çilingiroğlu, ArkSanDer II Lev. 31; Bu yöntem Yukarı Anzaf Kalesi'nde düzgün işçiliğe sahip duvarlarla yan yana uygulanmıştır.
- 14- C.A. Burney-G.R.J. Lawson, AnatSt 10, 1960, 177; A. Çilingiroğlu, ArkSanDer II 1983, 30 Lev. 27/3
- 15- N. Koçhan-C. Başaran, A.Ü. Fen-Edebiyat Fak. Araştırma Dergisi 14.1, 1986, 242 Res. 11
- 16- A. Çilingiroğlu, AnadoluAraş VIII 1980, 192 Lev. 3
- 17- C.A. Burney, AnatSt 7. 1957, 51 Lev. VIIc
- 18- C.A. Burney-G.R.J. Lawson, AnatSt 10, 1960, 181 vd.; A. Çilingiroğlu, AnadoluAraş VIII 1980, 192; ay., ArkSanDer II 1983, 30
- 19- A. Çilingiroğlu, AnadoluAraş VIII 1980, 192; Burney-Lawson, age 182.

ve Aşağı Kevenli²⁰ Kaleleri'nin sur duvarları üzerinde kule veya bastionlar'ın olması ve bunların ilk kez Menua döneminde yapılan kalelerde²¹ izlenişi olgusu, bu özellikteki kalelerin İşpuni-Menua dönemi, ya da sonrasına tarihlenmesine yardımcı olabilecek değerdedir, çünkü benzer mimari öğelere Tıkızlı'da da rastlamamız, kuşkusuz bu kalenin yapım tarihini de belirleyebilecektir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi; sur duvarları dışında, Kale'deki yapılar hakkında kalıntılara değin yeterli bulguların olmayışı nedeniyle kesin bir görüş ileri sürebilecek durumda değiliz. Kalenin giriş kapısı konusunda da şimdilik kalıntılara dayanarak somut görüşler ileri sürebilmek oldukça güçtür; kuzeyinde, kısmen sağlam duvarları üzerinde kapının varolduğunu gösteren bir iz olmaması, bunun coğrafi konumu açısından ancak batı yönde aranması gerektiğinde yol göstericidir.

Anılan benzer kalelerin önerilen tarihlerini gözönüne aldığımızda, Tıkızlı Kalesi'nin erken Urartu döneminde yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. İlk kuruluşun da bu evrede gerçekleşip gerçekleşmediğini saptayabilmek amacıyla şimdi kısaca yüzeyden topladığımız keramikleri ve tarihi olayları incelemek isterim:

Tıkızlı Kalesi'nde sur duvarları içinde yok denecek kadar az olmasına keramik, mimari kalıntıların hemen dışında az sayıda da olsa toplanabilmiştir; ve bunlar ilk yerleşim sürecini belirleyebilmekte önemlidirler.

Tek renkli keramiklerin egemen olduğu bu yerleşme yerindeki buluntuları dört ana küme altında değerlendirebiliriz:

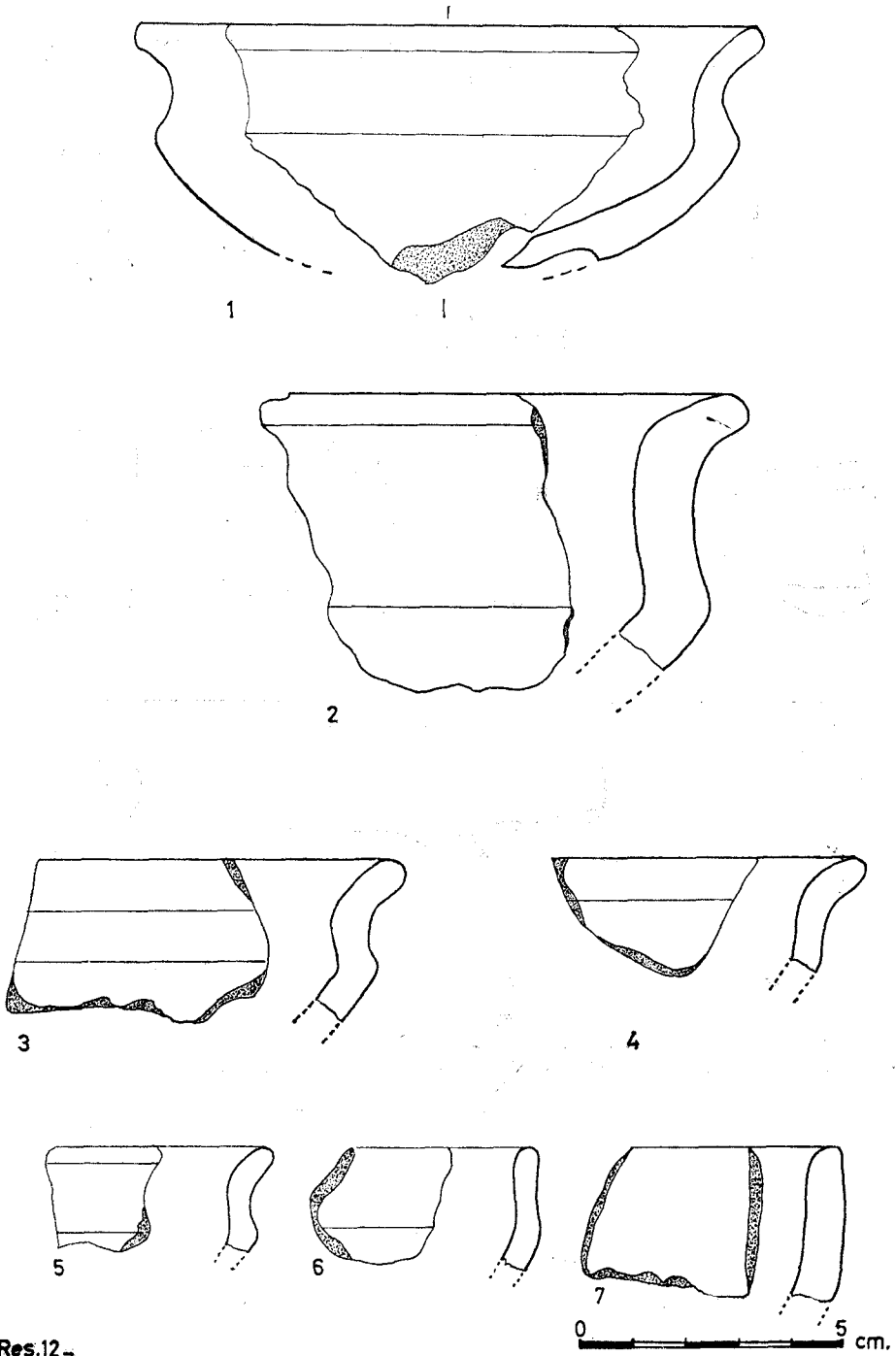
- I) Kaseler (Şek. 3,1-).
- II) Ağız kenarının iç kısmı ve gövdesi oyuk koşut bandlarla bezeli derin çanaklar (Şek. 4,8-11).
- III) Boyunlu kaplar (Şek. 4,12,13; 5,14-17).
- IV) Üzeri çizi bezeli, biçimleri saptanamayan parçalar (Şek. 6, 18-22).

Çarkta biçimlendirilmiş olan bu keramik parçaları, biri dışında genellikle değişik boyutlarda kum tanecikli, kaba hamurlu ve kalın çeperlidir. Niteliksizliklerine karşın astarlı ve perdahlı olan bu buluntular genellikle kahverenginin değişik tonlarıyla astarlanmışlardır.

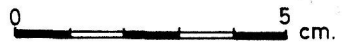
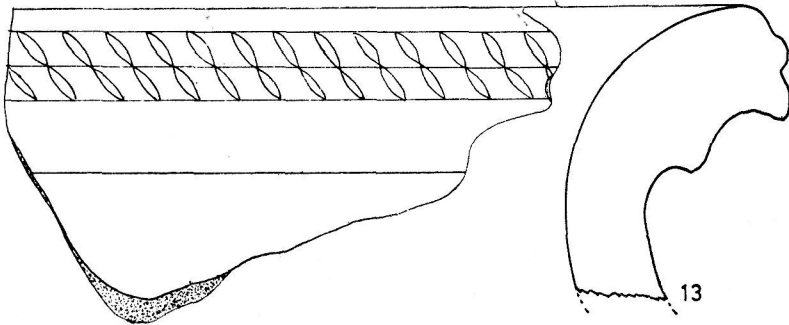
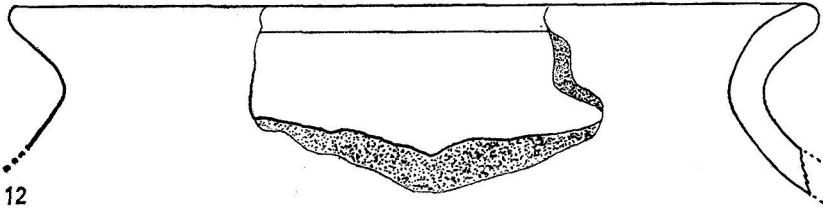
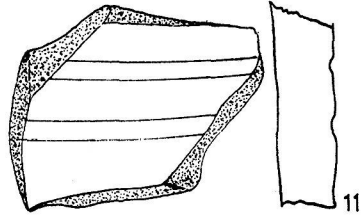
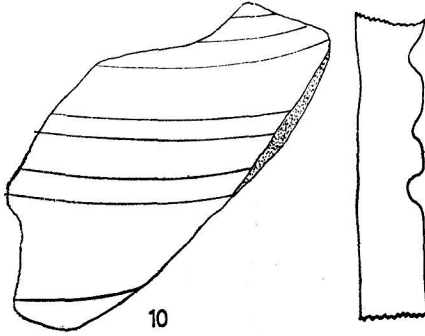
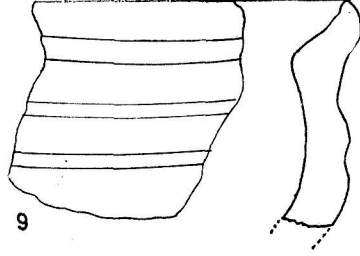
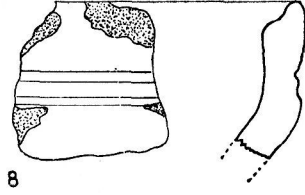
20- O. Belli, II. AraşSon Top (1984) 165 Res. 5; 6

21- C.A. Burney-G.R.J. Lawson, AnatSt 10. 1960, 182; A. Çilingiroğlu, ArkSanDer II 1983, 30

MALAZGİRT-TIKIZLI KALESİ

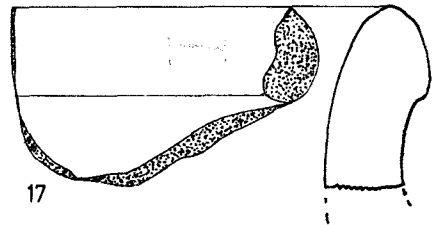
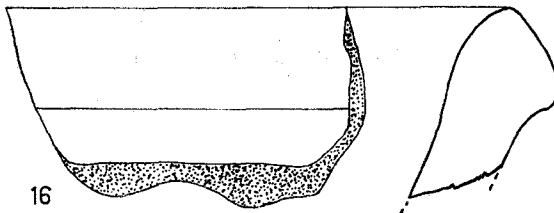
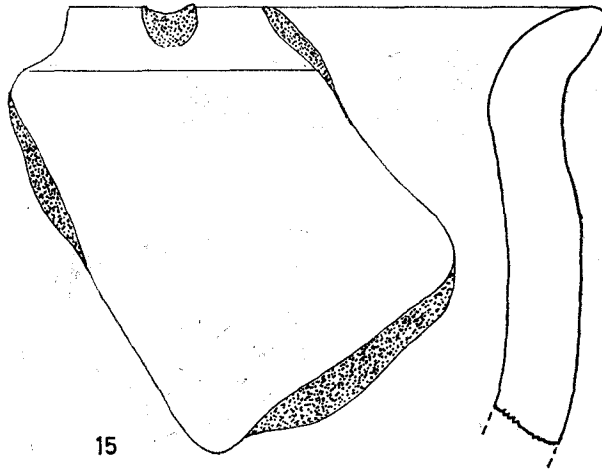
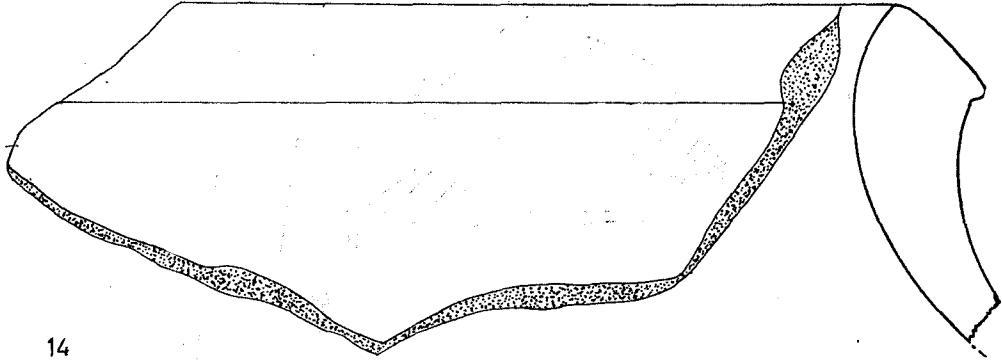

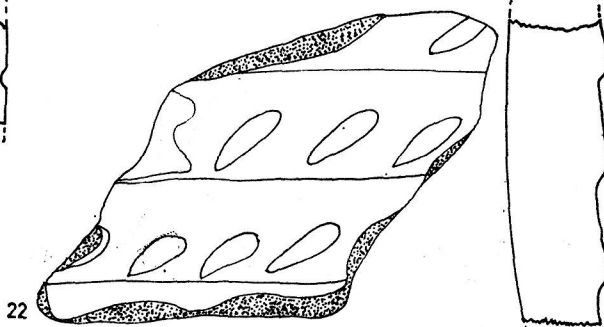
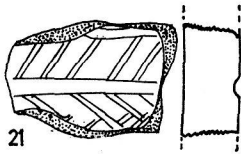
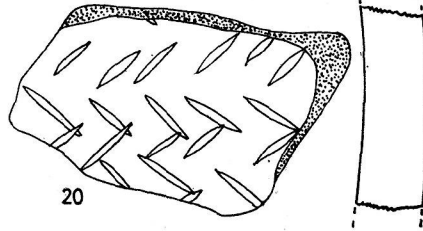
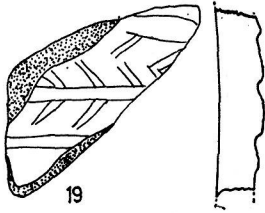
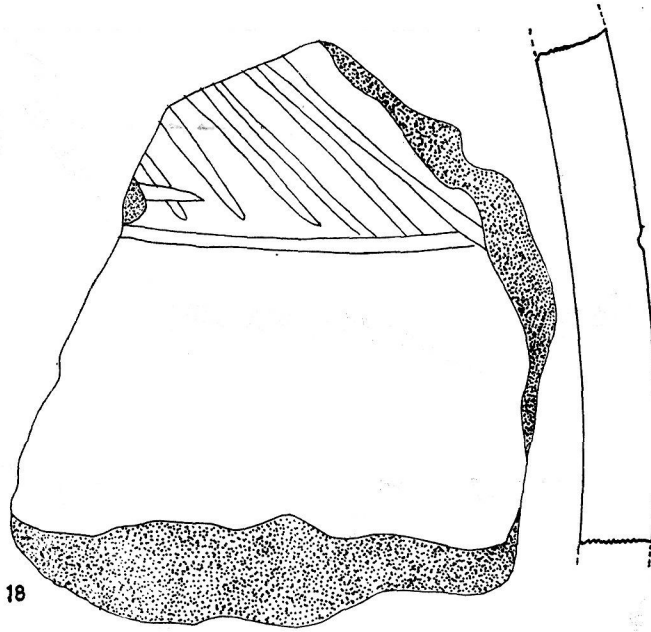
Res.12-

MALAZGİRT-TIKIZLI KALESİ

0 5 cm.

Şek. 3,1,2,5; 4,12,13; 5,14-17; 6,18,21 parçaları siyah ya da siyaha yakın özlüdür. Bunlar dışında özellikle üzerinde durulmaya değer olanlardan Şek. 3,6 parçası diğerlerinden farklı olarak ince hamurlu, kiremit kırmızısı özlü, parlak kırmızı astarlı ve iyi perdahlıdır; Şek. 5,15'in ise iç kısmı açık kahverengi, dışı siyah astarlıdır²² ve bu siyah renk, ağız kenarının hemen iç kısmında biter.

Bu keramiklerin Urartu Krallığı döneminden olup olmadığını anlamak amacıyla İran'daki buluntularla karşılaştırmamız gerekmektedir. İran'da²³ Kız Kalesi²⁴, Livar²⁵, Sangar²⁶ ve Kale Siah²⁷ gibi yerleşme yerlerinde bulunan ve Urartu Krallığı'nın erken dönemine tarihlenenlerle, Tikizli Kalesi'nde bulunanların biçim, renk ve iyi pişirilmemelerinden kaynaklanan siyah özün kalmışlığı ile nitelik yönünden birbirine benzememeleri, keramiklerimizin anılan örneklerle aynı dönemden olamayacağına da göstergesidir; kaselerin -az da olsa-Van Dilkaya Höyüğü'ndekilerle olan benzerlikleri de²⁸ bu görüşü kanıtlamaktadır.

«Üzeri çizi bezeliler» olarak kümelendirdiğimiz kap parçaları ise belirli bir profil vermemelerine karşın, baskı (Şek. 6,22) ve çizi (Şek. 6,18-21) bezekli olmaları yönünden büyük önem taşımaktadır. Bunlara yakın örnekler Keban Bölgesi'nde bulunmuş, bunlardan Tepecik²⁹ buluntuları genel olarak Demir Çağ'a Norşun Tepe'dekiler³⁰ ise Erken Demir Çağ'a tarihlenmişlerdir.

II. kümeyi oluşturan keramik parçalarında gördüğümüz oyuk paralel bandların (Şek. 4,8-11) benzerlerinin Doğu Anadolu'da Erken Bronz Çağ'dan bu yana görülmesi gerçeği yanında³¹, biçim ve

22- Elazığ Altınova'da biçim olarak buna benzer, koyu yüzlü açkılı buluntular ortaya çıkarılmıştır: G. Arsebük, VIII. Türk Tarih Kongresi (1976) 88 Lev. 45,6,7

23- Kroll, Keramik 116 Typ. 13b «İ.Ö. 8. yy.»

24- Kroll, Keramik 167 Abb. 18, 9.10 «İ.Ö. 9. yy. in ikinci yarısı»

25- Kroll, Keramik 167 Abb. 21, 2.3 «İ.Ö. 8. yy. in başları»

26- Kroll, Keramik 167 Abb. 3, 18 «İ.Ö. 10/9. yy.»

27- Kroll, Keramik -67 Abb. 10,13 «İ.Ö. 8. yy. in başları»

28- A. Çilingiroğlu, VIII. KaşıSonTop I (1986), Res. 15.

29- U. Esin. 1968 Yaz Çalışmaları. O.D.T.Ü Keban Projesi (1970) 154 Lev. 7, 6,8

30- H. Hauptmann, Keban Projesi 1972 Çalışmaları (1976), 51 Lev. 55,4.

31- C.A. Burney. AnatSt 8, 1958. 164 vd.. Res. 216-219

32- D.H. French, VIII. KazıSonTop I (1986) 207 Res. 4

hamurlarıyla bunlardan farklı bir yapı gösterdikleri bellidir. Bu tür bandların Tille³², Dilkaya³³ ve Altın-tepe³⁴ keramiklerinde de kullanımı, bu bezek türünün uzun bir süre sevilerek işlendiği olgusuyla açıklanabilir. Çünkü, hamurun yapısı, renk, astar, perdah ve fırınlama özellikleri bunların da Kale'mizde bulunan diğer yerel keramiklerle aynı dönemden olduklarını belgelemektedir. Bu bulundu bütünlüğünden ayrılan Res. 12,6'daki tek parça; basit ağız kenarı, hafif dışa taşkın karnı, içinde kum ve benzeri olmayan ince kiremit rengi hamuru, parlak kırmızı astarı ve iyi perdahlanmışlığıyla Urartu keramiklerine benzeyen tek örnektir³⁵.

Tıkızlı'da bu türler yanında yoğun biçimde ince kumlu, mat kiremit kırmızısı hamurlu, kahverengimsi kırmızı astarlı ve perdahlı keramik parçaları da bulunmuş, bunları değerlendirebilmek, profil vermemeleri nedeniyle mümkün olamamıştır.

Sonuçta, Tıkızlı Kalesi keramikleri ve özellikle kaseler, genellikle keskince omuzlu (Şek. 3, 1-5) yapılarıyla, A. Çilingiroğlu tarafından Erken Demir Çağ'a tarihlenen Dilkaya Höyüğü³⁶ örnekleriyle akrabadır; bu nedenle de onlarla çağdaş bir dönemde yapılmış olmalıdırlar. Urartu'nun erken dönemine verilen İran'daki keramiklerle saptanamayan ilişkileri de, Kale'miz için önerdiğimiz bu tarihi destekler niteliktedir. Urartu keramiğinin -tek örnek de olsa- burada bulunması (Şek. 3,6) ise kalenin, sur duvarlarının da mimarı bu güçlü Doğu Anadolu Krallığına da yerleşim gördüğü biçimde yorumlanabilir.

33- A. Çilingiroğlu, VIII. KazıSonTop I (1986) 83 vd., Res. 15

34- K. Emre, Belleten 131, 1969, 280 vd., Res. 1, 10-12. Aev. I-II

35- Bu özellikleriyle parçamız, ayrıca Toprakkale, Altın-tepe ve Van Bölgesi'nde bulunan Urartu keramiklerine büyük benzerlikler gösterir. Bu merkezlerin keramikleri için bkz. A. Erzen-E. Bilgiç-Y. Boysal-B. Ögün, TürkAD X-2, 1960, 16 vd.; Emre, age 280 vd.; M.T. Tarhan-V. Sevin, AnadoluAraş IV-V, 1976-1977, 291 vd. ve Dn. 68; S. Kroll, «Urartaische Keramik» Urartu. Ein Wiederentdecker Rivale Assyniens. Kat. der Ausstellung (1976) 62 vd.

36- A. Çilingiroğlu, VIII. KazıSonTop I (1986) 85 Res. 15

MALAZGİRT-TIKIZLI KALESİ

İşpuni ve özellikle Menua'nın egemenliği döneminde, DİAU-EHİ³⁷ Krallığı üzerine seferlerin düzenlendiğini³⁸ ve aynı zamanda bazı kentler ve kaleler inşa edildiğini³⁹ biliyoruz. Ayrıca Menua, ülkesinin sınırlarını genişletmek amacıyla kuzey ve kuzeydoğuya bazı seferler düzenlemiştir⁴⁰. Urartu'nun ilk başkanlarından ARZAŞKUN'un⁴¹ da genelde bu bölgede aranması, yörenin yoğun yerleşim gördüğünü, ayrıca; Alazlı⁴², Adaköy⁴³, Kotanlı⁴⁴ ve Bostankaya'da⁴⁵ Urartu'nun erken dönemlerine ait bazı yazıtların bulunması, yörenin İşpuni veya en geç Menua döneminde Urartu egemenliğinde

- 37- Diauehi'nin yeri konusunda araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmektedirler. C.A. Burney, AnatSt 16, 1966 Fig. 2, Erzurum-Pasinler arasını; M. Salvini, Nairi E Ur(u) atri (1967) 22 vd., Erzurum'un kuzeyi ve Çoruh'un kaynak bölgesini; B.B. Piotrovski, Urartu (1969) Haritada, Erzurum'un kuzeyini; A. Çilingiroğlu, Urartu ve Kuzey Suriye. Siyasal ve Kültürel İlişkiler (1984) Harita No : I'de Kemah-Erzurum arasını önerir. Görüldüğü gibi genel olarak Erzurum ve çevresi Diauehi Ülkesi olarak kabul edilmektedir.
- 38- A. Çilingiroğlu, AarkSanDer II 1983, 32; bunların en önemlisi Menua dönemine tarihlenen yazılıtaş yazıttır. Bu konuda bkz. F.W. König, Handbuch der Chaldische Inschriften. Afo. Beih. 8(1967)61 No: 23; M. Pehlivan, En Eski Çağlardan Urartu'nun Yıkılışına Kadar Erzurum ve Çevresi (1984, A.Ü. Ede. Fak. Yayınlanmış doktora tezi) 26 ve Dn. 53; F. Işık, Belleten 200, 1987, 531
- 39- B.B. Piotrovski, Urartu (1969) 65 vd.
- 40- A. Çilingiroğlu, ArkSanDer II 1983, 32; Bu seferlerin düzenlenmesinde Divriği-Erzincan-Erzurum bölgesinin zengin maden yatakları da etkili olmuştur. Bu konuda bkz. A. Çilingiroğlu, AnadoluAraş VIII 1980, 193; O. Belli, III. AraşSonTop (1985, 366 vd.; ay..I. Anadolu Demir Çağları Sempozyumu (1987). 91.
- 41- C.A. Burney, AnatSt 7. 1957, 39 Arzaşkun'un Van gölünün kuzeybatısında; W.G. Lambert, AnatSt 11, 1961, 155 genellikle Göl'ün kuzeyinde arar; M.N. von Loon, Urartian Art (1967)7 «Arzaşku(n), Van gölünün kuzeyinde olmalı» der; A. Çilingiroğlu, Urartu ve Kuzey Suriye. Siyasal ve Kültürel İlişkiler (1984), 14» ...en uygun konum Van gölünün kuzeybatı yöresindedir» der. Bu da kalemizin Urartu'nun ilk başkentine yakınlığıyla önemli bir coğrafi konuma sahip olduğunu gösterir.
- 42- F.W. König, Hanbuch der Chaldische Inschriften. AFO. Beih. 8 (1967) 66 No. : 28
- 43- König, age 69 No. : 34
- 44- König, age 69 No. : 32
- 45- König, age 70 No : 39

olduğunu kanıtlar. Kale, Urartu'lar döneminde kullanılan Van-Erciş-Patnos-Ağrı antik yoluna⁴⁶ Tutak üzerinden bağlanabildiğinden dolayı da önemli bir noktada konumlanmaktadır.

Sonuçta, Tıkızlı Kalesi'nin İşpini veya en geç Menua döneminde Urartu'laştığını söyleyebiliriz; ancak ilk yapımı konusunda bugünkü verilere dayanarak kesin bir tarih önerebilecek durumda değiliz; bilinen, geçmişinin eskilere, İ.Ö. 2. bin sonlarına dek uzandığıdır.

46- O. Belli, Anadolu Uygarlıkları I (1982) 183 vd.

KATALOG(*)

- 1 Kase : S-profilli, dışa dönük ağız kenarlı, hafif keskin omuzlu; ince kum tanecikli, siyah özlü; açık kahverengi astarlı.
- 2 Kase : S-profilli, dışa dönük ağız kenarlı, hafif keskin omuzlu;
- 3 Kase : S-profilli, dışa dönük ağız kenarlı, keskin omuzlu; ince kum tanecikli; ince açık kahverengi astarlı, perdahlı.
- 4 Kase : S-profilli, dışa dönük basit ağız kenarlı; ince kum tanecikli hamurlu; açık kahverengi astarlı, perdahlı.
- 5 : S-profilli, dışa dönük ağız kenarlı; ince elenmiş kum katkı hamurlu; mat kiremit kırmızısı astarlı, siyah özlü.
- 6 Kase : Basit ağız kenarlı, dışa taşkın kenarlı; ince elenmiş hamurlu; parlak kırmızı astarlı, güzel perdahlı.
- 7 : Basit ağız kenarlı; ince elenmiş hamurlu; ince açık kahverengi astarlı.
- 8 Kase : Basit ağız kenarlı; içte tek, omuzda iki yivli; ince kum tanecikli hamurlu; açık kahverengi astarlı.
- 9 Kase : Ağız kenarı dışa kıvrık; içte ve omuz kısmında ikişer yivli; ince hamurlu; kırmızı kahverengi astarlı, perdahlı.
- 10 : Açık kahverengi hamurlu; hafif koyu kahverengi özlü; oyuk paralel çizgi bezekli.
- 11 : İnce kum katkı, dışı kırmızı, içi mat kiremit kırmızısı renginde; astarlı, iyi perdahlı; paralel geniş çizgi bezemeli.
- 12 Boyunlu kap : Dışa dönük ağız kenarlı; ince hamurlu; kırmızımsı kahverengi astarlı, perdahlı; siyah özlü.
- 13 : Dışta kalınlaştırılmış ağız kenarı oyma bezemeli, dudak altı yivli; kaba kum tanecikli, açık kahverengi hamurlu; siyah özlü.
- 14 : Dışta kalınlaştırılmış basit ağız kenarlı; iri kum tanecikli; kiremit kırmızısı hamurlu, siyah özlü.
- 15 : Dışa dönük ağız kenarlı; ince kum katkı; dışı parlak siyah astarlı ve perdahlı, içi açık kahverengi; siyah özlü.

(*) Keramikler Erzurum Müze Müdürlüğü'ne teslim edilmiştir. Ayrıca çizimlerde yardımcı olan Arş. Gör. Dr. C. Başaran ile Arş. Gör. A. Diler'e teşekkür ederim.

NURETTİN KOÇHAN

- 16 : Dışta kalınlaştırılmış basit ağız kenarlı; mat kırmızımsı kahverengi astarlı; siyah özlü.
- 71 : Dışta kalınlaştırılmış basit ağız kenarlı; iri kum tanecikli hamurlu; kırmızımsı kahverengi astarlı, perdahlı; siyah özlü.
- 18 : Kaba kum tanecikli; kahverengi astarlı; siyah özlü. Bir kuşakla sınırlandırılmış eğik çizgi bezeli.
- 19 : İnce kum katkılı; devetüyüne yakın renkte hamurlu; bandlarla sınırlandırılmış, eksen çizgisine bağlı balık kılıcı dizisi bezekli.
- 20 : İnce kum katkılı; dışta mat kiremit kırmızısı renkli hamurlu; alt alta balık kılıcı dizisi bezekli.
- 21 : Mat kırmızımsı kahverengi hamurlu; siyah özlü; geniş eksen çizgisine bağlı balık kılıcı bezemeli.
- 22 : Kum katkılı, mat kiremit kırmızısı hamurlu; kademeli yükselen yatay çizgiler arasında baskı bezekleri.

Erzurum - 1988

KISALTMALAR

Alman Arkeoloji Enstitüsü'nce kabul edilenler dışında aşağıdaki kısaltmalar kullanılmıştır.

- Kroll, Keramik : Araştırma Sonuçları Toplantısı
- AraşSonTop : Arkeoloji - Sanat Tarihi Dergisi
- ArkSanDer : Kazı Sonuçları Toplantısı
- KazıSonTop : S. Kroll, Keramik urartäischer Festungen in Iran. AMI Erg. Band 2 (1976)